

Ставропігійський інститут і общество Св. Василя Великого: історія заснування, діяльності, взаємин

УДК 94 (477) «18/19»: 061.22

doi: 10.15421/171743

Н.М. Світлик

nelja.svitlyk@uzhnu.edu.ua

Ужгородський національний університет,
88000, Ужгород, вул. Університетська, 14

Дана стаття присвячена проблемі регіональних культурних взаємин між окремими особистостями та інституціями, а саме – Ставропігійським інститутом у Львові та Обществом святого Василя Великого в Ужгороді. Обидві інституції в другій половині XIX століття були осередками культурного та, в певній мірі, соціально-політичного життя двох західних українських регіонів. У нарисі охарактеризовано історію заснування та діяльності цих організацій, оцінено їх вплив на суспільно-політичне та культурне життя українського населення Австро-Угорської імперії. Автором досліджено характер та суть діяльності цих організацій, їх фінансове та матеріальне становище, культурний рівень. Звернуто увагу на ставлення влади до роботи товариств та його членів особисто. Опрацьовано матеріал присвячений мадяризаційним заходам на Закарпатті, становища освіти та науки в краї. У статті вводяться в науковий обіг нові архівні матеріали, що стосуються проблеми культурної співпраці обабіч Карпат в умовах асиміляторської політики Австро-Угорської імперії. Досліджено епістолярне спілкування, особисті та інституційні взаємини. В першу чергу мова йде про укладений договір між Ставропігією і Обществом св. Василя Великого, присвячений організації процесу продажу церковної і світської літератури. Аналізується також епістолярне спілкування між керівництвами товариств.

Ключові слова: епістолярна спадщина; Галичина; Закарпаття; Угорська Русь; русофіли; народовці

Stavropigiyskiy Institute and the Society of St. Basil the Great: the history of the establishment, activities, relationships

N.M. Svitlyk

nelja.svitlyk@uzhnu.edu.ua

Uzhgorod National University,
14, Universytetska St., Uzhgorod, 88000, Ukraine

On the background of social and economic shocks in Ukraine, problems of the inter-regional cooperation's studying become very actual. Cultural relations between Galicia and Transcarpathia, Ukrainian lands which belonged earlier to the Austro-Hungarian Empire, have been reflected in historical and publicist literature many times. The author has also scrutinized this problem, in particular, an essay about the activity and cooperation between two well-known societies of nineteenth century, Stavropigiyskiy Institute in Lviv and the Society of St. Basil in Uzhgorod, has been submitted. During the second half of the nineteenth century both institutions were centers of cultural and, to certain extent, the social and political life of two western Ukrainian regions. The aim of the study is to submit the profound history of these societies' foundation and their cultural and social political activities, formation and legal registration of the mutual cooperation, based on the processed sources and historic-graphical materials. The material, which is devoted to cultural relations has its separate scientific value as it is not studied enough. The structure of these societies, their financial status, directions of activities, scientific work, place and role in society of their times have been analyzed by the author of the publication. Attention is focused on a certain politicization of the activity of organizations, which by their origin had cultural and educational nature. The article includes also material which is describing the government's attitude to the activities of societies and relevant effects of polonization and magyazation on their members.

New materials concerning cultural cooperation problems of mentioned societies have been introduced into the scientific circulation in this publication. First of all, it is related to the signed agreement between Stavropigiyskiy Institute and the Society of St. Basil the Great, which is dedicated to sales process of church and secular literature. Epistolary communication between superiors of the societies has also been analyzed. Private letters is an important source for researchers. They have great scientific value. They are especially valuable for studying the heritage of famous historical figures, as in such letters different thoughts, which sometimes were not embodied in the scientific works, were often described. A description of correspondence between scientists, its subjects, importance for the implementation of private co-operation and cultural development has been offered by the author of the essay. The archives are the subject of the special scientific value. The authors of the studied letters discussed extremely important issues, such as magyazation of the intelligentsia of Transcarpathia, the influence of polonization on public life in Galicia and, as the consequence, the rapid spread of russophile sentiments there. In the analyzed letters a lot of information has been found, which proves the existence of close contacts on both sides of the Carpathians. The correspondence between people of Transcarpathia and Galicia to certain extent revived culture and education in the Region.

Цитування даної статті: Світлик Н.М. Ставропігійський інститут і Общество св. Василя Великого: історія заснування, діяльності, взаємин / Н.М. Світлик // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2017. – Т. 20. – № 3(143). – С. 61-67.
Citation of this article: Svitlyk, N.M., 2017. Stavropigiyskiy instytut i obshchestvo Sv. Vasyliia Velykoho: istoriia zasnuvannia, diialnosti, vzaiemyn [Stavropigiyskiy Institute and the Society of St. Basil the Great: the history of the establishment, activities, relationships]. Scientific and theoretical almanac «Grani» 20; 3(143), 61-67. doi: 10.15421/171743 (in Ukrainian).

Peer-reviewed; approved and placed: 13.02.2017

Based on the processed material, conclusions of the study about the role of Stavropigiytsky Institute in Lviv and the Society of St. Basil in Uzhgorod on the cultural development of Ukrainian lands in general have been made, and also about the importance of their mutual cooperation for inter-regional unity of Ukrainian lands. This fact is especially important in modern situation in Ukraine.

Keywords: epistolary heritage; Galicia; Transcarpathia; Hungarian Rus'; russophiles; populists

Ставропигийский институт и Общество святого Василия Великого: история основания, деятельности, отношений

Н.М. Свитлык

nelja.svitlyk@uzhnu.edu.ua

*Ужгородский национальный университет,
88000, Ужгород, ул. Университетская, 14*

Статья посвящена проблеме региональных культурных взаимоотношений между отдельными личностями и организациями, а именно – Ставропигийским институтом во Львове и Обществом святого Василия Великого в Ужгороде. Оба института во второй половине XIX века были центрами культурной и, в определенной степени, социально-политической жизни двух западных украинских регионов. В очерке охарактеризованы история основания и деятельности этих организаций, оценено их влияние на общественно-политическую и культурную жизнь украинского населения Австро-Венгерской империи. Автором исследован характер и суть деятельности этих организаций, их финансовое и материальное положение, культурный уровень. Обращено внимание на отношении власти к работе обществ и его членов лично. Обработано материал посвященный мадьяризации мер в Закарпатье, уровень образования и науки в крае. В статье вводятся в научный оборот новые архивные материалы, касающиеся проблемы культурного сотрудничества в условиях ассимиляторской политики Австро-Венгерской империи. Исследованы эпистолярное общение, личные и институциональные отношения. В первую очередь речь идет о заключенном договоре между Ставропигией и Обществом св. Василия Великого, посвященный организации процесса продажи церковной и светской литературы. Анализируется также эпистолярное общение между руководствами обществ.

Ключевые слова: эпистолярное наследие; Галичина; Закарпатье; Венгерская Русь; русофилы; народники

Постановка проблеми. На тлі соціально-економічних потрясінь в Україні як ніколи актуальними стають проблеми вивчення міжрегіональної співпраці, адже історичний дискурс у багатовіковій традиції соціально-економічного та культурного єднання українських земель нагадує нам і сьогодні наскільки міцними є зв'язки регіонів країни. Оцінити один із аспектів міжрегіонального культурного єднання пропонує даний нарис.

Аналіз досліджень і публікацій. В сучасній історіографії вже склалася певна традиція аналізу культурної діяльності цих товариств, не позбавлена на жаль, певних недоліків, перебільшень, а часто й відвертих міфів. Мова, звичайно, про історіографію кожної інституції окремо. Що ж до аналізу співпраці між Ставропігією і Обществом св. Василя Великого – то ця проблема майже не розроблена в історичній науці. Коротку інформацію з приводу цих взаємин подає автор даної статті [17]. Джерельна ж база історії Ставропігійського інституту частково збережена в музеях та архівах міста. Опис музею дали Іларіон Свенціцький (1908) та Ісидор Шараневич (Ruskie Muzeum Instytutu Stawropigijskiego we Lwowie, 1937) [7]. Архівні документи стосовно історії Ставропігії зберігаються у Центральному державному історичному архіві у м. Львові і ще не опрацьовані повною мірою. [18] Частину документів архіву Ставропігійського інституту видали Ісидор Шараневич («Юбилейное издание въ память 300-лѣтняго основанія Львовскаго Ставропигійскаго Братства», 1886), В.Милькович (Monumenta Confraternitatis Stavropigianae Leopoliensis, т. I (1895–1898) та ін.

Історію Львівського Братства та Успенської церкви написав Денис Зубрицький (Die Griechisch-katholische Stavropigialkirche in Lemberg und das mit ihr vereinigte Institut, 1830). Цінним джерелом історії Ставропігійського інституту і України були щорічні календарі «Временникъ Ставропігійскаго інститута» (за 1864–1915 і 1923–1939 рр.) [3] і «Збірник Львівської Ставропігії» (1921). Дослідження проблем пов'язаних з історією Ставропігійського інституту продовжилося і в незалежній Україні. Вартими уваги є праці таких дослідників, як М.Мудрий, О.Киричук [8], С.Макачук, І.Орлевич, [13] Н.Рибчинська [16].

Що стосується історії заснування і діяльності Общества св. Василя Великого в Ужгороді, то тут так само склалася своя історіографічна спадщина. Писати історію і оцінювати діяльність товариства почали самі його члени у щорічних звітах, які друкувалися на сторінках «Месѣцесловіѣ» [12]. Одну з перших узагальнюючих праць з історії Общества св. Василя Великого подав І.Кондратович [9]. Писав про товариство і А.Волошин [4], який став його членом наприкінці XIX століття. Ґрунтовну інформацію щодо створення і діяльності товариства подав Ю.Гаджега [5].

Мета дослідження – подати ґрунтовну інформацію з історії і діяльності Ставропігійського інституту у Львові та Общества св. Василя Великого в Ужгороді, охарактеризувати структурну складову цих організацій, а також подати малодосліджену інформацію з приводу їх культурної співпраці. Обидві інституції в другій половині XIX століття були осередками культурного та, в певній мірі, соціально-політичного жит-

тя двох західних українських регіонів, що входили до складу Австро-Угорської імперії.

Виклад основного матеріалу. У 70-х роках XIX ст. в українському суспільстві в Австро-Угорській імперії були два претенденти на провід національного руху табори – русофілів і народовців. Вони висловлювали два різні погляди на майбутнє українців. Обидві течії були представлені паралельними організаціями. Особливо чітко цей поділ виділявся на прикладі Львова. Тут поряд діяли, а інколи навіть співпрацювали: культурно-просвітницькі – товариство ім. М. Качковського (з 1874 р.) з русофільського боку і «Просвіта» (з 1868 р.) з народовського; науково-літературні – Галицько-Руська Матиця (з 1848 р.) та Товариство імені Т. Шевченка (з 1873 р.); культурно-розважальні «Руське казино» і «Руська бесіда»; політичні «Руська рада» (з 1879 р.) та «Народна рада» (з 1885 р.).[8].

У цій палітрі товариств помітно виділявся Ставропігійський інститут, який належав до русофільського табору і не мав аналогів у народовському таборі. Своєрідність Інституту полягала, найперше, в тому, що за своїм нормативно-правовим статусом він виходив за межі звичайної громадської організації і визначався як мирянське об'єднання греко-католицької церкви з широким спектром культурної, наукової, книговидавничої, доброчинної діяльності та правом голосу в собороправному церковному житті.

Ставропігійський інститут був закритим об'єднанням вузького кола галицько-руської еліти, матеріальний і культурний рівень якої істотно вивіщував її над рештою галицько-руського суспільства. Сюди входили викладачі гімназій і університету, науковці та літературні діячі, священики, адвокати, нотаріуси, державні службовці, заможні львівські міщани, власники маєтків. У вузькому колі ставропігійських однодумців вони намагались ізолювати себе від полонізаційних впливів шляхом строгого дотримання староруських звичаєвих норм і традицій.

Акт прийому до Ставропігії прирівнювався за церковним правом до «ординасії осіб духовних» (таїнства рукоположення). Він вимагав строгого дотримання таких умов: 1) рекомендація кандидата двома авторитетними членами Інституту; 2) затвердження кандидатури на Раді старійшин у повному її складі; 3) прийняття нового члена на загальних зборах шляхом голосування; 4) урочиста клятва на Біблію із зачитанням тексту присяги і ритуальне цілування хреста (так звана «куренда»); 5) скріплення свого членства власноручним підписом у «Альбомі Ставропігії»; 6) цілування новоприбулого з усіма присутніми на зборах братчиками; 7) урочисте вручення «декрету» про прийняття до Ставропігії, який за своїм значенням серед галицько-руської еліти прирівнювався до шляхетської грамоти [2]. Недотримання або порушення хоча б одного з цих пунктів ставило під сумнів достовірність членства. Членство у Ставропігії було пожиттєвим (до 1914 р. невідомо жодного випадку виключення) і зберігалось навіть тоді, коли проживання у Львові доводилось змінювати. [8].

Організаційний статут товариства був наступ-

ним: щороку члени товариства збиралися на головну сесію, де вирішувались найголовніші питання, як до прикладу прийняття нових членів. Окрім головної протягом року були ще й чотири додаткові сесії. У період між сесіями керівництво Інститутом здійснювала Рада старійшин, куди входили сеньйор, віце-сеньйор, місцепредсідатель, синдик, настоятель Успенської церкви, касир, управляючі бурсою, друкарнею, книжковим магазином, архівом, бібліотекою, а з 1888 р. – ще й музеєм. Усі виборні посади затверджувались львівським магістратом. Хоч вибори Ради старійшин відбувались щорічно, але її склад оновлювався повільно. З 1871 по 1884 р. Інститут очолював відомий юрист, президент Верховного суду у Відні В. Ковальський, з 1884 по 1899 – професор загальної історії Львівського університету І. Шараневич [8].

Ставропігійський інститут, на відміну від Общества св. Василя Великого, про яке мова піде далі, був доволі «заможною» інституцією. У його майновій власності були великі як для української інституції обігові і нерухомі капітали, які він успадкував від братства і примножив у першій половині 90-х років XIX ст. Окрему статтю капіталів Ставропігії становили пожертвування і заповіти громадян, які формувались у грошові фонди і переводились на рахунки в банки. Загальна сума їх становила 50 тис. золотих [18]. Завдяки великій матеріальній базі Інститут мав змогу інвестувати освітню, культурну, наукову, книговидавничу та доброчинну діяльність.

Ідеологічна платформа Ставропігійського інституту виражалась трьома основними принципами: елітність, руськість, антипольськість. Інституту відводилась роль органу ідеологічного забезпечення, яке мало здійснюватися через наукову, культурну, освітню і книговидавничу роботу. Його діячі переймали на себе роль історичної еліти. На товариство покладалось завдання випускати елітну літературу для «вищого сословія» й особливо фундаментальні історичні дослідження. Наукова робота Ставропігії була започаткована ще в 30-х роках XIX ст. Д. Зубрицьким, продовжена у 50-ті роки Я. Головацьким і особливо розвинута в 60-80-ті роки А. Петрушевичем та І. Шараневичем. Найперше вона охоплювала впорядкування і введення в науковий обіг давньоруських письмових джерел, вивчення західних хронік, документів пізнішого періоду, творів античних істориків. Ставропігійський інститут здійснив публікацію «Слова о полку Ігоревім» (1865), літописів Руського (за списком власного архіву; 1871, 1872), Київського.

Зберігаючи староруські традиції, Інститут відіграв вагомий роль в антиполонізаційних процесах – тут ферментувалися світоглядні концепції, проводились серйозні науково-історичні дослідження, видавалась церковна та наукова література, був заснований перший у Галичині українсько-руський музей. Та архаїчні стереотипи Львівської Ставропігії, які вона утримувала впродовж 300 років, руйнувалися новими віяннями часу. Розпочата у 1882 р. конфронтація з греко-католицькою ієрархією поступово привела до втрати Ставропігії свого колишнього впливового

місця у церковному житті Галичини і підштовхнула її напередодні Першої світової війни до зближення з Російською православною церквою. Протягом 1880-1890-х років Ставропігія повільно втрачала свій зв'язок з галицько-руським суспільством, щоб назавжди зійти з історичної арени у 1939 р. Після приєднання Західної України до СРСР (1940) Ставропігійський інститут було закрито. Музейні речі Ставропігійського інституту перебрали Львівський державний історичний музей, Державний музей українського мистецтва (тепер Національний музей у Львові ім. А. Шептицького), архівні — Центральний державний історичний архів України у Львові.

Поряд з Ставропігією історія і діяльність Закарпатського Общества св. Василя Великого виглядала дещо інакше. Воно було створено місцевою греко-католицькою інтелігенцією заради освітнього і культурного розвитку краю. Як зазначалося в одному з протоколів засідання Общества: «Общество св. Василия Великого есть единственным просветительным братством Угорских русинов. Основано в 1864 году и целью имеет: просвещати, научати народь угро-русский, распространяти богобойное просвещение и симь путем улучшить и долю материальную» [12, 77]. Бачимо, що творці товариства ставили перед собою доволі благородну мету, однак виконати її їм вдалося не повністю. Діяльності Общества постійно ставилися перепони з боку влади, а населення відносилося до нього з підозрою.

Устав Общества св. Василя Великого був підготовлений в 1862 році під заголовком «Основная правила Литературного содружества Подкарпатских Восточно-Католических церкве синовь». Саме цей устав був представлений єпархіальному управлінню для відправки на затвердження у вищі інстанції. За сприяння мукачівських єпископів В.Поповича і Й.Гаганця 15 грудня 1864 року устав був затверджений Угорським королівським намісничим совітом. Однак для організації товариства виділялися кілька наступних умов: «Члены общества можуть бути лише дорослі і самостійні мужи; засідання общества мають попередньо пройти схвалення в начальства; общество не може вступити в інше общество» [5, с.10].

Перше офіційне засідання Общества св. Василя Великого відбулося в вересні 1866 року на яке зібралося 77 членів. Тоді ж було прийнято назву товариства. В протоколі першого засідання було зазначено, що товариство має 44 члени-засновники і 304 — члени-сореєвнователи [15, с. 70]. На засіданні також вибрано керівництво Общества. Першим почесним головою став А.Добрянський, заступник голови — І.Раковський, помічник голови — Іоань Мондок. Секретарі Общества — А.Крालицький, Ю.Ігнатков, Кирил Сабов, Віктор Кимак [15, с. 71].

Проголошена була і мета Общества св. Василя Великого: «Духовнонравственное образование восточных соединенных католиков, сочинением и издаванием книг школьных, приспособленных потребам школ двух епархий, составлением в языках руськом и мадырськом полезных книг, образов и часописей» [9, с. 44]. Установчі збори розпорядились також про виготовлення

печатки товариства. Детальніше про це говориться в листі І.Раковського до І.Мондока від 22 вересня 1866 року: «Постарайтесь дать вычеканить печать для общества согласно определению собрания, именно, чтобы вверху находилось изображение Покрова Богородицы, а внизу — трех святителей сь русской надписью — Печать Общества св. Василия. 1866 г.» [5, с. 17-18].

Так розпочався один із найактивніших періодів діяльності товариства. А.Добрянський надавав йому зовнішнього блиску, справжнім же керівником Общества був І.Раковський. Правою рукою останнього був І.Мондок, який фактично займався всіма необхідними поточними справами. Общество св. Василя Великого видавало щорічне видання «Месяцесловь». Договір укладений між Обществом і вдовою Карла Егера в червні 1867 року сприяв виходу нового друкованого органу «Свет». Було визначено, що «Свет» буде видаватися у такому ж форматі, як і віденський «Вестник». Щотижневий наклад — 500 примірників. Редактором спочатку був К.Сабов, згодом В.Кимак. Станом на 1868 рік «Свет» мав 400 читачів. Також протягом майже 2 років Общество св. Василя Великого видавало «Новий Свет», редактором якого був В.Гебей.

Діяльність товариства ускладнилася, коли мукачівським єпископом став Стефан Панкович. Проти Общества св. Василя почали сипатися звинувачення в «москвофільстві», і в підриві єдності церкви. Зіткнення між єпископом і Обществом досягли найвищої міри в питанні про церковну автономію. Справа в тому, що друкований орган Общества «Свет» в питанні стосовно церковної автономії стояв на боці так званої «народної партії», до якої належали 7 депутатів. Серед них А.Добрянський, А.Рубій, П.Грабарь, Є.Попович та ін. Останні виступали за церковну автономію, що дарувалася унією 1648 р. Єпископ С.Панкович і його оточення натомість не хотіли автономії церкви, оскільки боялися втратити субвенції і прибавки. Агітація єпископа проти Общества св. Василя Великого потроху давала свій результат. І в вересні 1871 року шосте зібрання товариства скинуло старе керівництво.

Поворотним пунктом у діяльності товариства стали восьмі загальні збори 19 вересня 1873 року. Саме починаючи з цих зборів все частіше серед членів Общества св. Василя піднімаються голоси на користь мадырської мови і все частіше робляться посилання на мадырське культурно-просвітнє товариство — «Szent Istvan Tarsulat» (Общество святого Стефана). Багато тогочасної інтелігенції вважали, що вищеназване товариство цілком могло задовольнити культурні потреби місцевого населення. Звісно, що це робило існування Общества св. Василя Великого зайвим. В цьому спостереженні, на жаль, була частка правди, оскільки на той час товариство майже повністю змадыризувалось, а оскільки Общество за своїм означенням мало бути руським, втрачався сенс його існування.

Події з Обществом св. Василя Великого показували в цілому ситуацію на Закарпатті в 70-80-х роках XIX століття, коли серед місцевої еліти посилюлись

мадяризаційні настрої. Відомий історик І.Лисяк-Рудницький так коментував ситуацію в краї: «Греко-католицька церква, як єдина національна установа закарпатців і їх офіційна репрезентація, стала поволі слухняним знаряддям денационалізаторської політики Будапешта». [11, с. 719.]. Багато дослідників зазначають, що впродовж XIX ст. «...з угро-руського духовенства постало нове мадярське панство, яке мало свої культурні й економічні інтереси цілком противні інтересам простої русинської людности» [14, с. 109].

В 70-х роках Общество св. Василя Великого ввійшло в стадію стагнації. Невдалими були спроби реформувати товариство. 13 жовтня 1872 року друкований орган Общества «Новий Светь» було перейменовано в «Карпатский Светь» або «Карпаты», який виходив до 1886 року. Головним редактором став Н.Гомичков. Однак «Карпаты» так і не визнано офіційним друкованим органом товариства. Ситуація навколо товариства змінилася на краще в 90-х роках XIX століття, коли мукачівським єпископом став Юлій Фірцак, активний учасник Общества в перші роки його існування. За його сприяння спробували відновити діяльність організації. 17 серпня 1895 року в Ужгород зійшлися колишні члени товариства (42 присутні) і вибрали нове керівництво. Головою став І.Якович, заступниками голови – Г.Чопей, І.Туряй, директором – Д.Гебей, секретар – В.Гаджега. Почалася доволі інтенсивна робота. Видавався «Букварь» Вралея, а також друкованим органом товариства стала нова популярна газета – «Наука». Першим редактором був Юлій Чучка, згодом Василь Гаджега. На засіданні правління 24 жовтня 1896 року було вирішено видавати науковий журнал для дослідження історії і етнографії краю під заголовком «Szemle» (Огляд) на угорській мові. Для народу окрім щорічного «Місяцеслова», було вирішено випускати періодичне видання «Духовний Хлеб». В 1899 році члени товариства купили із зібраних пожертв друкарню. Її розмістили в ужгородському замку, а першим її директором був Емануїл Рошкович, професор релігії в ужгородській гімназії [9, с. 46-47].

Хоча збори Общества св. Василя Великого проходили на угорській мові, видавалися угорськомовні видання, нападки на товариство продовжувалися. Місцеві газети «Ungvari Közlöny» (число 36, 1895) і «Ung» (число 36, 1895) констатували, що з недовірою відносяться до общества, оскільки воно під впливом духу «отъявленного агитатора Добрянскаго». [5, с. 34]. До того ж, поганими були справи фінансування товариства. Бачачи, що справи з розвитком товариства не йдуть, за ініціативою А.Волошина, інші члени товариства, а саме: І.Саксун, В.Камінський, П.Гебей, Є.Сабов, Ю.Чучка вирішили на основі Общества св. Василя Великого заснувати Видавниче Акціонерне товариство. Так народилася думка про заснування товариства «Унію». Останні загальні збори Общества св. Василя Великого відбулися 3 квітня 1902 року.

Протягом свого існування Общество св. Василя Великого мало культурні контакти з кількома схожими організаціями. Так, воно було в переписці з

«Управлінням Галицко-Рускаго Народного Дома», та «Славянским Литературным Обществом в Центральной Будапештской семинарии». А в період відновлення своєї роботи наприкінці 90-х років XIX століття спробувало налагодити співпрацю й з Ставропігійським інститутом у Львові. В ЦДІА зберігається досить об'ємна справа, присвячена переписці між членами Общества св. Василя Великого і Ставропігією. Серед даних матеріалів містяться: протоколи засідань комітету літературного товариства св. Василя Великого в Ужгороді; листи Петра Гебея (секретар товариства) до Ставропігії; листи Ставропігійського інституту до товариства св. Василя Великого; копії договору між товариством св. Василя Великого і Ставропігією про пересилання книг.

Дані матеріали показують майже всю історію взаємовідносин між товариством св. Василя Великого в Ужгороді і Ставропігійським інститутом у Львові. Перший опрацьований документ – це протокол засідання Комітету літературного товариства св. Василя Великого в Ужгороді, що відбулося 29 вересня 1899 року. Присутні (а це І.Туряй, Е.Рошковець, Ю.Чучка, В.Гаджега, П.Гебей) обговорювали порядок укладення договору з Ставропігією про постачання церковної літератури зі Львова і висловились за юридичне оформлення їх співпраці. На пропозицію укладення договору Ставропігія відповіла не зразу. Хоча інститут і перебував в цей час у конфлікті з владою, та становище його існування ускладнювалось політичними дебатами з народовським табором (нагадаємо, що Ставропігію було звинувачено в підіграванні Москві, і її діяльність постійно критикувалася австро-угорською владою, до того ж, інститут зазнавав постійних нападок з боку поляків), його матеріальне і соціальне становище залишалося досить високим, чого, на жаль не можна було сказати про Общество св. Василя Великого.

В кінці лютого 1900 р. Ставропігійський інститут нарешті відгукнувся на пропозицію закарпатського товариства і надіслав в Ужгород зразок договору. Після узгодження деяких пунктів договір між Обществом св. Василя Великого і Ставропігією було підписано наприкінці березня 1900 р. В архіві у Львові зберігається оригінал цього договору з кількома копіями. Заголовок договору звучить наступним чином – «Договоръ заключенный между Ставропігійскимъ институтомъ въ Львовѣ зъ Обществомъ св. Василя Великого в Ужгородѣ». З ужгородського боку договір підписаний Емануїлом Рошковичем та Петром Гебей, з львівського Ісидором Шараневичем.

Договір складається з 14 пунктів. У I пункті йдеться: «Ставропігійський інститутъ въ Львовѣ обязується на каждое требование общества св. Василя Великого въ Ужгородѣ (на Угорщинѣ) продавати тому же обществу... церковныхъ или въ церкви употребляемыхъ книги». [6, арк. 19]. За це Общество св. Василя зобов'язується в строк платити за доставлений заказ, про що йдеться в другому пункті договору. Третій пункт документа проголошував, що при потребі Ставропігійський інститут може надати закарпатському товариству кредит в сумі 1

тис. крон (сума досить велика для товариства). [6, арк. 19]. Особливе зацікавлення викликає зміст IX пункту договору, який звучить наступним чином: «Обов'язується Ставропігійській інститут не передавати ані передавати нікому іншому в окрузі цілою греко-католицькою мукачевською єпархією определенних в I пункті сего договору книг или изданій кь дальней розпродаже» [6, арк. 20]. Даний пункт був однією з головних вимог Общества св. Василя Великого, члени якого, як слідує з листа П.Гебея до Ставропігії, хочуть щоб: «...издания Ставропігійскаго института, посему исключительно только у нас можна достати» [6, арк. 10].

Як слідує з цього пункту, Ставропігійський інститут на початку XX століття в справі пересилання церковних книг співпрацював тільки з Обществом св. Василя Великого. Саме існування такого договору було важливим фактором у розвитку культурних взаємин між інституціями Закарпаття і Галичини кінця XIX – початку XX століття. За два з неповним роки

юридичної дії цього договору на Закарпаття було надіслано чимало книг релігійного змісту, науково-бібліографічних видань («Переписка Драгоманова»), історико-географічних нарисів, періодичних видань. Частину літератури Обществу св. Василя Великого вдалося розпродати, а за частину товариство влізло в борги. Після заснування на його базі акціонерного товариства «Унію» воно перейняло всю його спадщину, включно з боргами. Історія як розвивалася дальша співпраця між цими установами заслуговує на окреме дослідження.

Висновки. Щодо висновків нашого нариса можемо констатувати, що культурна співпраця між двома відомими інституціями XIX століття – Ставропігійським інститутом і Обществом св. Василя Великого стала хоч і невеличким проте значним прикладом міжрегіонального культурного єднання українців. Досвід і помилки такої співпраці варто враховувати і на сучасному етапі для того, щоб зберегти культурну і політичну єдність України.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Аркуша О. Русофілство в Галичині в середині XIX – на початку XX ст. Генеза, етапи розвитку, світогляд [Текст] / О.Аркуша, М.Мудрий // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 1999. – Вип. 35. – С. 231-268.
2. Ваврик В.Р. Члены Ставропігійскаго за 350 лѣтъ. 1586-1936 [Текст] / В. Ваврик // Юбилейный сборник вь память 350-лѣтїя Львовскаго Ставропігїона. – Львовъ, 1937. – Ч. II. – С. 62-115.
3. Временникъ Ставропігїйскаго Института съ мѣсяцесловом на год 1902 [Текст]. – Львовъ, 1902. – С. 187-188.
4. Волошин А. Спомини [Текст] / А.Волошин // Юбилейний ілюстрований календар на переступний рок 1928. – Книгопечатня акційного товариства «Унію» в Ужгороді, 1927. – С. 49-56.
5. Гаджега Ю. Історія «Общества св. Василя Великаго» и речь ко дню 60-лѣтія оть его учрежденія [Текст] / Ю. Гаджега. – Ужгородъ, 1925. – 60 с.
6. Договір та листування з ужгородським східно-католицьким літературним товариством св. Василя про розповсюдження книжок в Угорщині (1899-1900) [Текст] // Центральний державний історичний архів у Львові (далі ЦДіА). – Ф. 129. – Оп. 2. – Спр. 1115. – 31 аркуш.
7. Исидоръ Шараневичъ [Текст] // Отметь о деятельности Львовскаго Ставропігїйскаго Института за периодъ с 22.IV.1829 по 13.V.1929. Львовъ, 1930. – С. LXXXII.
8. Киричук О. Ставропігійський інститут у політичних змаганнях русофілів і народовців 70-90-х років XIX століття [Текст] / О.Киричук // Україна модерна. – Число 4-5. – 2000.
9. Кондратович М. Коротка історія Общества св. Василя Великого [Текст] / М.Кондратович // Юбилейний ілюстрований календар на переступний рок 1928. – Книгопечатня акційного товариства «Унію» в Ужгороді, 1927. – С. 41-48.
10. Листування з замовниками в Угорщині про пересилання книжок [Текст] // ЦДіА у Львові. – Ф. 129. – Оп. 2. – Спр. 1164. – 20 аркушів.
11. Лисяк-Рудницький І. Закарпаття [Текст] / І.Лисяк-Рудницький // Енциклопедія українознавства / За редакцією В.Кубійовича. – Т II (Словникова частина). – Репринт. – Львів, 1993. – С. 719.
12. Мѣсяцесловъ на 1902 годъ [Текст] / Составиль оть имени Общества св. Василя Великаго Августинъ Волошинъ. Годъ изданія 34. – Унгваръ, 1901. – С. 77-79.
13. Орлевич І. Львівський Ставропігійський інститут у контексті українського національного відродження в Галичині (кінець XVIII – перша половина XIX ст.) [Текст] / І.Орлевич // Львів: місто – суспільство – культура. Збірник наукових праць / За ред. М. Мудрого. – Львів, 1999. – Т. 3. – С. 268-281.
14. Пекар А. Нариси історії церкви Закарпаття [Текст] / А. Пекар – Т. II. – Рим-Львів, 1997. – С. 122-123.
15. Протоколь Перваго общаго собранія Общества св. Василя Великаго (19 вересня 1866 р. Ужгородъ) [Текст] / Мѣсяцесловъ на 1867 годъ. – Изданъ Обществомъ св. Василя Великаго. – Ужгородъ, 1866. – С. 69-85.
16. Рибчинська Н. Книготоргівельні каталоги Львівської Ставропігії XVIII – початку XX ст. в контексті західноукраїнської торгівельної бібліографії [Текст] / Н.Рибчинська // Успенське братство і його роль в українському національно-культурному відродженні. – Доповідь наукової конференції 4-5.IV.1996. – С. 82.
17. Світлик Н. Епістолярна спадщина як джерело вивчення культурних контактів Закарпаття і Галичини (1848-1918) [Текст] / Н. Світлик // Науковий вісник УжНУ. Серія історія. – Вип. 24. – Ужгород, 2010. – С. 198 – 207.
18. ЦДіА України у Львові. – ф. 129 (Ставропігійський Інститут). – оп. 2. – спр. 15. – арк. 12.

REFERENCES:

1. Arkusha, O., 1999. Rusofil'stvo v Galychyni v seredyni XIX – na pochatku XX st. Geneza, etapy rozvytku, svitogljad [Russophilism in Galicia in the mid XIX – early XX century]. Visnyk L'vivs'kogo universytetu. Serija istorychna. L'viv 35, 231-268 (in Ukraine).
2. Vavryk, V.R., 1937. Chleny Stavrypygiona za 350 lht. 1586-1936 [Members of the Stavrypyhiona 350 lht. 1586-1936]. Jubylejnyj sbornyk v pamjat' 350-lhtjha L'vovskogo Stavropygyona. L'vov II, 62-115 (in Ukraine).
3. Vremennyk Stavropygijskago Ynstytuta s mesjaceslovom na god 1902 [The Tempus of the Stavropiensky Institute with a monthly report for the year 1902]. L'vov, 187-188 (in Ukraine).
4. Voloshyn, A., 1928. Spomyny [Memoirs]. Juvylejnyj iljustrovanyj kalendar na perestupnyj rok 1928. Knygopechatnja akciynogo tovarystva «Unio» v Uzhgorodi, 49-56 (in Ukraine).
5. Gadzhega, Ju., 1925. Ystoriya «Obshhestva sv. Vasylija Velykago» y rech' ko dnu 60-letija ot' ego uchrezhdenija [The history of «Society of St. Basil». Uzhgorod'. 60 (in Ukraine).
6. Dogovir ta lystuvannja z uzhgorods'kym shidno-katolyc'kym literaturnym tovarystvom sv. Vasylija pro rozpovsjudzhennja knyzhok v Ugorshhyni (1899-1900) [The contract and correspondence with Uzhhorod Eastern Catholic Literary Society of St. Basil distribution of books in Hungary (1899-1900)]. Central'nyj derzhavnyj istorychnyj arhiv u L'vovi (dali CDiA). F. 129. Op. 2. Spr. 1115, 31 (in Ukraine).
7. Ysydor Sharanevych, 1930. Otmety o dejatel'nosti L'vovskogo Stavropygijskago Ynstytuta za peryod s 22.IV.1829 po 13.V.1929 [Isidor Sharanevich [Text] // Check the activities of the Lviv Stavropigian Institute for the period from 22.IV.1829 to 13.V.1929]. L'vov, 72 (in Ukraine).
8. Kyrychuk, O., 2000. Stavropigijs'kyj instytut u politychnyh zmagannjah rusofiliv i narodovciv 70-90-h rokiv HIH stolittja [Stavropigiytsky Institute Russophile political competition and populists 70-90 years of the XIX century]. Ukrai'na moderna. 4-5 (in Ukraine).
9. Kondratovych, M., 1928. Korotka istoriya Obshhestva sv. Vasylija Velykago [Brief History Society of St. Basil the Great]. Juvylejnyj iljustrovanyj kalendar na perestupnyj rok 1928. Uzhgorodi, 41-48 (in Ukraine).
10. Lystuvannja z zamovnykamy v Ugorshhyni pro peresylannja knyzhok [Correspondence] CDiA u L'vovi. F. 129. Op. 2. Spr. 1164. 20 arkushiv (in Ukraine).
11. Lysjak-Rudnyč'kyj, I., 1993. Zakarpattja [Transcarpathia]. Encyklopedija ukrai'noznavstva. Za redakcijeju V.Kubijovyčha. T II (Slovnykova chastyna). Reprint. L'viv, 719 (in Ukraine).
12. Mesjaceslov' na 1902 god' [Mesyatseslove]. Sostavyl' ot' ymeny Obshhestva sv. Vasylija Velykago Avgustyn' Voloshyn'. God' yzdani-ja 34. Ungvar', 77-79 (in Ukraine).
13. Orlevych, I., 1999. L'vivs'kyj Stavropigijs'kyj instytut u konteksti ukrai'ns'kogo nacional'nogo vidrozhennja v Galychyni (kinec' XVIII – persha polovyna XIX st.) [Stavropigiytska Lviv Institute in the context of the Ukrainian national revival in Galicia]. L'viv: misto – suspil'stvo – kul'tura. 3birnyk naukovykh prac'. Za red. M. Mudrogo. L'viv. T. 3. , 268-281 (in Ukraine).
14. Pekar, A., 1997. Narysy istorii' cerkvy Zakarpattja [Sketches of Church History Transcarpathia]. T. II. Rym-L'viv, 122-123 (in Ukraine).
15. Protokol' Pervago obshhago sobranija Obshhestva sv. Vasylija Velykago (19 veresnja 1866 r. Uzhgorod') [Protocol] Mesjaceslov' na 1867 god'. Yzdan' Obshhestvom' sv. Vasylija Velykago. Uzhgorod', 69-85 (in Ukraine).
16. Rybchyn's'ka, N., 1996. Knygotorgivel'ni katalogy L'vivs'koi' Stavropigii' XVIII – pochatku XX st. v konteksti zahidnoukrai'ns'koi' torgivel'noi' bibliografii' [Knyhotorgivel'ni directories Lviv Stauropigic XVIII – early XX century. in the context of Western trade bibliography]. Uspens'ke bratstvo i jogo rol' v ukrai'ns'komu nacional'no-kul'turnomu vidrozhenni, 82 (in Ukraine).
17. Svitlyk, N., 2010. Epistoljarna spadshhyna jak dzhereło vyvchennja kul'turnyh kontaktiv Zakarpattja i Galychyny (1848-1918) [Epistolary heritage as a source of study and cultural contacts Transcarpathia Galicia]. Naukovyj visnyk UzhNU. Serija istoriya. Vyp. 24. Uzhgorod, 198 – 207 (in Ukraine).
18. CDiA Ukrai'ny u L'vovi [Central State Historical Archives of Ukraine in Lviv]. f. 129 (Staropigijs'kyj Instytut). op. 2. spr. 15. ark. 12 (in Ukraine).